УДК 373.016:81’243

БОГДАНА ЛАБІНСЬКА

b.labinska@chnu.edu.ua
доктор педагогічних наук, професор,
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ З НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ДЛЯ НАРОДНИХ ШКІЛ БУКОВИНИ (ДРУГА ПОЛОВИНА XIX СТОЛІТТЯ)

Охарактеризовано навчальні плани з німецької мови для народних шкіл Буковини у другій половині XIX ст. Поняття «народна школа» розуміється як початкова ланка освіти. Навчання німецької мови в Буковині у досліджуваний період розпочиналося в молодшій школі, яка закладала основи знань цієї мови україномовним учням, і надалі продовжувалося в різних типах середніх шкіл. Аналіз сітки годин і змісту навчального матеріалу для вивчення німецької мови, порівняльна характеристика процесу її навчання в народних школах Буковини та Відня дозволили виокремити спільні та відмінні риси вивчення цієї мови. Встановлено, що навчання німецької мови у початковій школі в Буковині тривало шість років, у Відні – вісім; навчальний матеріал з німецької мови для німецькомовного і ненімецькомовного учня був однаковим; до україномовного учня існували ті ж вимоги щодо знань німецької мови, як і для її носія. Навчальні плани з німецької мови для народних шкіл Буковини і Відня спрямовували зусилля учителів на засвоєння учнями елементарного орфографічоного і граматичного матеріалу, сприяли формуванню навичок діалогічного і монологічного мовлення, розвивали навички читання і письма, формували навички перекладати з рідної мови іноземною і навпаки.

***Ключові слова**: німецька мова, навчальний план, народна школа, сітка годин, навчальний матеріал, відділ.*

БОГДАНА ЛАБИНСКАЯ

доктор педагогических наук, професор,
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича
г. Черновцы, ул. Коцюбинского, 2

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА УЧЕБНЫХ ПЛАНОВ ПО НЕМЕЦКОМУ ЯЗЫКУ ДЛЯ НАРОДНЫХ ШКОЛ БУКОВИНЫ (ВТОРАЯ ПОЛОВИНА XIX ВЕКА)

Дана общая характеристика учебных планов по немецкому языку для народных школ Буковины во второй половине XIX века. Понятие «народная школа» обозначено как начальное звено образования. Обучение немецкому языку на Буковине в исследуемый период начиналось в младшей школе, которая закладывала основы знаний немецкого языка украиноязычным ученикам, и в дальнейшем продолжалось в различных типах средних школ. Анализ распределения учебных часов и содержания материала для изучения немецкого языка, сравнительная характеристика процесса его обучения в народных школах Буковины и Вены позволили выделить общие и отличительные черты изучения этого языка. Установлено, что обучение немецкому языку в начальной школе на Буковине продолжалось шесть лет, в Вене – восемь; учебный материал по немецкому языку для немецкоязычного и ненемецкоязычного ученика был одинаковым; к украиноязычному ученику были те же требования относительно знаний немецкого языка, как и для его носителя. Учебные планы по немецкому языку для народных школ Буковины и Вены направляли усилия учителей на усвоение учащимися элементарного орфографического и грамматического материала, способствовали формированию навыков диалогической и монологической речи, развивали навыки и умения чтения и письма, формировали навыки перевода с родного на иностранный язык и наоборот.

***Ключевые слова**: немецкий язык, учебный план, народная школа, сетка часов, учебный материал, отдел.*

BOHDANA LABINSKA

Doctor of Pedagogy, Professor,

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University
Chernivtsi, Kotsiubynsky street 2

GENERAL CHARACTERISTICS OF SYLLABUS IN GERMAN FOR PUBLIC SCHOOLS OF BUKOVYNA (THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY)

The article describes the general characteristics of the syllabus in German for public schools of Bukovyna (the second half of the 19th century). The concept of "public school" refers to the primary education level. Teaching German in Bukovina in the study time period started in elementary school and continued in different types of secondary schools. Primary school laid the foundation of knowledge in German for Ukrainian-speaking students. The analysis of different types of documents made it possible to distinguish German as the second foreign language in Bukovyna region. The analysis of contact hours and the content of the study material for learning foreign languages, comparative characteristics of the process of learning German in public schools of Bukovyna and Vienna allowed highlighting common and distinctive features of teaching the language. Learning German in elementary schools of Bukovyna lasted for six years, eight years in Viennese schools. The study material in the German language was the same for both German-speaking and non-German-speaking students. A Ukrainian-speaking student had the same requirements concerning the knowledge of German language as a native speaker. Study material offered to the first-grade students presupposed familiarity with its surroundings; learning phonetic material was carried out by teaching vowels, consonants in written and printed forms. Teaching reading was associated with teaching speaking. Students had to be able to read slowly and later quickly and correctly and render the content of what has been read. The curriculum for elementary schools presupposed learning by heart simple works of fiction. Teaching writing was exercised through re-writing texts from the textbook. In the second grade, according to the syllabus, the students had to read aloud correctly; answer the questions and memorize samples of fiction. In the analyzed period of time the students were asked to do spelling exercises taking into account the peculiarities of vowels pronunciation, spelling capitalized words. Teaching grammar material implied students' acquaintance with: simple sentence structure; nouns, verbs, pronouns, numerals and so on. Teaching writing was carried out by re-writing a certain amount of text from manuals and doing exercises. In addition, non-German-speaking students were asked to do translations. The third-grade students had to read clearly and quickly printed and hand-written texts; render the content of what has been read and understand the author's intentions of the work; memorize excerpts of fiction. They were also introduced to the morphological structure of lexical items, semantics of words and their use in context. Regarding the grammatical material, they had to be able to do spelling exercises, given the similarity in the sounding of words; know the structure of the extended simple, compound and complex sentences. Also the in-depth study of morphology was offered. Teaching speaking presupposed rendering the content of what has been read, narration, description; teaching writing was carried through doing exercises, writing letters and business correspondence. The syllabi in German for public schools of Bukovyna and Vienna were aimed at students' mastering of basic grammatical and spelling material, favored the development of dialogical and monologue speech skills, develop reading and writing skills, form the skills of translation from a foreign language into a mother tongue. All this indicates the trend of the expansion of general culture and the personality of the student, the significance of this stage in his preparation for obtaining secondary education, the formation of practical skills.

***Keywords**: German, syllabus, public school, contact hours, educational material, department.*

Минуле в житті народу тісно пов'язано з його сучасним і майбутнім. Наукові ідеї вчених минулого, лінгводидактів, педагогів, методичні розробки та поради творчих учителів щодо навчання іноземної мови (ІМ) актуальні й сьогодні. Дослідження специфіки розвитку методики навчання іноземних мов (МНІМ) в Буковині дасть змогу збагатити конкретним матеріалом ідею багатомірності історичного процесу, виявити причини і наслідки різноманіття існуючих підходів, принципів, методів, прийомів навчання іноземних мов.

Окремі аспекти проблеми дослідження розглядали І. В. Рахманов (методичні аспекти навчання нових західноєвропейських мов у XIX–XX ст.); В. Є. Раушенбах (методи навчання ІМ з І до кінця XX ст.), Г. Є. Ведель (методи навчання ІМ до середини XX ст.), О. О. Миролюбов (стан МНІМ у XX–XXI ст.), М. І. Рігер (розвиток методики навчання німецької мови в школах Галичини до 1918 р.), Н. І. Гез і Г. М. Фролова (історія зарубіжної МНІМ) тощо.

Процесу розвитку освіти та педагогічної думки в Буковинському краї на початку XX ст. присвячені роботи Л. І. Кобилянської («Становлення і розвиток українських народних шкіл на

Буковині (70-ті рр. XVIII – початок XX ст.)». 1998), І. М. Петрюк («Становлення і розвиток загальної середньої освіти Буковині (кінець XVIII – початок XX ст.)». 1998), О. І. Пенішкевич («Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX століття)». 2002), І. В. Житарюка («Математична освіта і наука Буковини та Північної Бесарабії у міжвоєнний період (1918–1940 рр.)». 2008) та інших дослідників.

Аналіз цих та інших джерел доводить, що розвиток МНІМ в буковинських школах не був об'єктом спеціального наукового дослідження.

Метою статті є проаналізувати навчальні плани з німецької мови для народних шкіл Буковини, здійснити порівняльну характеристику навчальних планів народних шкіл цього краю та Відня, розкрити особливості методики навчання німецької мови в обох регіонах у другій половині XIX ст.

Одним із ключових понять нашої статті є поняття «народна школа». Народна школа - це початкова державна школа, обов'язкова ланка освіти для всіх дітей віком від 6 до 14 років [2, с. 373–384]. На підставі закону Австро-Угорщини від 14 травня 1869 р. були видані краєві закони. Так, у 1870 р. Буковинський сейм прийняв крайовий шкільний закон, яким у регіоні уводилося обов'язкове початкове навчання для дітей віком 7–13 років, а в 1873 р. Галицький сейм ухвалив крайовий закон, відповідно до якого початкова освіта Галичини стала обов'язковою для дітей 6–12 років.

О. І. Пенішкевич стверджує, що зміст початкової освіти, характер навчального плану, кількість предметів і годин, які відводилися для їх вивчення, залежали від діючого законодавства та інших чинників. Насамперед від статусу школи – однокласної, двокласної і далі до шестикласної. Залежав він і від того, чи класи були розділеними, чи кілька класів навчалися в одному приміщенні з одним учителем. Помітну роль у визначенні навчального плану, поділу годин відігравало врахування фізичних можливостей дітей. Тижневе навантаження учнів становило від 19 до 30 навчальних годин залежно від категорії школи і року навчання дитини в ній. Шкільне обов'язкове навчання тривало 6 років з додатковим повторним курсом, який продовжувався 2 роки після закінчення народної школи. Мова навчання визначалася шкільною адміністрацією з урахуванням національної більшості населення та думки тих, хто утримував школу [3, с. 54–55].

Однокласна нерозділена школа з цілоденним навчанням була в ті часи найпоширенішим типом початкового навчання в Буковині. Школярі ділилися на 3 групи: у першій училися діти першого шкільного року, в другій – другого і третього, у третій – четвертого, п'ятого і шостого років навчання.

Шестикласні школи за своєю організаційною будовою наближалися до класичного типу школи. Кожен клас навчався в окремому приміщенні, програма була розрахована на весь навчальний рік і значно розширювала обсяг знань, які отримували учні.

Нагляд за роботою народних шкіл доручався крайовому шкільному інспекторату, який стежив за втіленням у життя шкільних законів і розпоряджень Міністерства віровизнань і освіти (МВіО) на території певного округу. Церковні парафіяльні школи підпорядковувалися єпархіальному управлінню.

Навчати дітей в народній школі мали право лише ті вчителі, які закінчили вчительські препаранди/семінарії і забезпечували вчительству фахову освіту.

Т. К. Завгородня зазначає, що закон від 1869 р. МВіО регламентував питання підготовки вчителів та підтвердження їх фахової кваліфікації, так і підготовка педагогічних кадрів мала здійснюватися у вчительських семінаріях окремо для кожної статі [1, с. 25].

Народні школи відігравали велику роль у подальшому набутті знань дітьми в різних типах середніх шкіл. У початковій школі, зокрема, закладалися основи знань німецької мови україномовними учнями.

Навчальний план для певного типу навчального закладу затверджувало МВіО Австро-Угорщини. В Буковині навчальний план для народних шкіл затверджувався Крайовою шкільною радою, містив мету, а також вказівки щодо обсягу навчального матеріалу для кожного класу та вивчення другої і третьої крайових мов. Він вміщав сітку годин для кожної дисципліни, навчальний матеріал для всіх предметів на кожний рік навчання.

На жаль, навчальних програм і річних звітів для народних шкіл нами не віднайдено, в архівах збереглися лише навчальні плани.

Наведемо фрагмент навчального плану для народних шкіл за 1888 навчальний рік з німецької мови. Проаналізуємо сітку годин, мету навчання і навчальний матеріалу та

вказівки щодо її навчання, які відображають регіональні особливості навчання німецької мови в буковинських школах.

Зазначимо, що ця мова була однією з трьох регіональних мов в Буковині і мовою державної документації. Після прийняття конституційних законів, зокрема статті 19 конституції Австро-Угорщини про право навчатися рідною мовою, відносимо її до іноземної для україномовного населення [4].

Вважаємо за необхідне представити план німецької мови та показати в наступному фрагменті навчального плану дані щодо вивчення її як крайової мови. Під час аналізу документів будемо передавати предметний зміст так, як він викладений у тексті, зберігаючи відповідну тогочасну термінологію, а у висновках для зручності використовуватимемо терміни, характерні для сучасного етапу розвитку МНІМ.

Таблиця 1

Фрагмент навчального плану з німецької мови для однокласної нерозділеної народної школи в Буковині (1888 р.). Сітка годин

Дисципліни	Відділ 1 н. р.	II. Відділ 2 і 3 н. р.	III. Відділ 4, 5, 6 н. р.
Німецька мова (як мова навчання)	12 годин на тиждень	10 годин на тиждень	10 годин на тиждень

Мета – чітке розуміння повідомлень інших, розвиток вміння усного і писемного висловлювання власних думок, розвиток читання в письмовій і друкованій формах.

Перший відділ (перший шкільний рік)

Читання і мовні вправи: підготовлені мовні вправи, які відображають оточення дітей; вправляння в навчанні читання написаного і надрукованого; обговорення прочитаного; списування з книжки текстів; запам'ятовування легких фрагментів літературних творів у зв'язаному мовленні.

Другий відділ (другий і третій шкільний рік)

а) Читання: коректне читання вголос; відповіді на запитання до змісту прочитаного; пояснення слів; запам'ятовування уривків творів і відтворення їх напам'ять у зв'язаному мовленні;

б) мовні вправи: орфографічні вправи зі зверненням уваги на довгі і короткі склади; написання великої літери; знання будови простого речення, іменника, дієслова в різних часових формах, займенника, числівника тощо; письмове виконання вправ з підручника.

Третій відділ (четвертий, п'ятий і шостий шкільний рік)

а) Читання: швидке і чітке читання написаного і надрукованого; переказ прочитаного і висловлювання своїх міркувань щодо змісту прочитаного; вивчення напам'ять зразків творів художньої літератури;

б) мовні вправи: орфографічні вправи зі зверненням уваги на подібні за звучанням слова; розширене речення; продовження і доповнення граматичного матеріалу; утворення слів з аблаутом (морфологічно зумовлене чергування голосних кореня слова в різних граматичних формах; відмінювання дієслів в різних часових формах; складносурядні і складнопідрядні речення тощо; переказ змісту коротких літературних творів; розповіді і описи, написання особистих і ділових листів [5, с. 4–5].

Щодо навчання другої і третьої крайових мов то мета і навчальний матеріал були такими самими, додавалися лише завдання щодо перекладу текстів рідною мовою учнів (українською, румунською, польською та ін.) [5, с. 12–13].

Для порівняння сітки годин, мети навчання і навчального матеріалу, який пропонувався для народних шкіл Відня, наведемо фрагмент навчального плану для народної однокласної школи в 1874 р.

Таблиця 2

Фрагмент з навчального плану для навчання німецької мови в нерозділеній однокласній народній школі у Відні (1874 р.). Сітка годин

Дисципліни	Відділ 1 н. р.	II. Відділ 2, 3 і 4 н. р.	III. Відділ 5, 6 і 8 н. р.
Німецька мова	12	10	10

Одразу впадає у вічі групування учнів, зокрема те, що в однокласній нерозділеній школі поділ на групи здійснювався на трьох відділах – перший відділ (перший шкільний рік); другий

відділ – другий, третій і четвертий шкільний рік; третій відділ – це п'ятий, шостий, сьомий, восьмий шкільний рік. Як бачимо, третій відділ передбачав сьомий і восьмий шкільний рік, чого не було у планах для шкіл в Буковині.

Мета навчання, навчальний матеріал і структура навчальних планів для народних шкіл Буковини і Відня були ідентичними. Різниця полягала лише у поданні навчального матеріалу для другої і третьої крайових мов в Буковині, де навчання німецької мови на четвертому році навчання передбачало здійснення перекладу з німецької рідною мовою учнів і навпаки.

Отже, мета навчання і навчальний матеріал з німецької мови для німецькомовного і ненімецькомовного учня були однаковими. До україномовного учня були ті ж вимоги щодо знань німецької мови, як і для носія мови. Звичайно, така ситуація не могла позитивно позначатися на результатах навчання загалом, з одного боку, а з іншого – систематичне спілкування німецькою мовою з носіями мови, високі вимоги до рівня її знання сприяли опануванню учнями німецької мови на певному рівні.

Навчальний матеріал, який пропонувався учням для першого класу, передбачав знайомство школярів з його оточенням, навчання фонетичного матеріалу здійснювалося шляхом знайомства з голосними, приголосними звуками в письмовій і друкованій формах. Навчання читання пов'язувалося з навчанням говоріння. Учні повинні були вміти спочатку повільно, а пізніше швидко і правильно читати й передавати зміст прочитаного. Навчальним планом для початкової школи передбачалося вивчення напам'ять доступних творів художньої літератури. Навчання письма здійснювалося на основі списування текстів з підручника.

У другому відділі, за вимогою плану, учні мали правильно читати вголос, відповідати на поставлені запитання і запам'ятовувати зразки художньої літератури. У досліджуваний відрізок часу школярам пропонувалося виконання орфографічних вправ з урахуванням особливостей вимови голосних звуків, написання слів з великої літери. Навчання граматичного матеріалу передбачало знайомство учнів з будовою простого речення, іменником, дієсловом, займенником, числівником тощо. Навчання письма здійснювалося за допомогою списування з підручника певного обсягу тексту і виконання вправ. Крім того, для ненімецьких школярів пропонувалося здійснювати переклади.

У третьому відділі учні повинні були вміти чітко і швидко читати надруковане і написане від руки, вміти передавати зміст прочитаного і розуміти задум автора твору, запам'ятовувати зразки творів художньої літератури. Їх знайомили також з морфологічним складом лексичних одиниць, семантикою слова та його вживанням у контексті. Щодо граматичного матеріалу то необхідно було вміти виконувати орфографічні вправи, враховуючи подібності у звучанні слів, знати будову розширеного простого, складносурядного і складнопідрядного речення. Також пропонувалося поглиблене вивчення морфології. Навчання говоріння передбачало передання змісту прочитаного, розповідь та опис, навчання письма здійснювалося на основі виконання вправ, написання листів та ведення ділової кореспонденції.

Таким чином, навчальні плани з німецької мови для народних шкіл Буковини і Відня спрямовували зусилля учителів на засвоєння учнями елементарного орфографічного і граматичного матеріалу, сприяли формуванню навичок діалогічного і монологічного мовлення, розвивали навички читання і письма, формували навички перекладу з рідної мови іноземною. Все це свідчить про тенденцію розширення загальної культури й особистості школяра, вагомість цього етапу у його підготовці до отримання середньої освіти, формування практичних мовних і мовленнєвих навичок і вмінь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Завгородня Т. К. Підготовка вчителів для української народної школи Галичини (1919–1939 роки): монографія / Т. К. Завгородня. – Івано-Франківськ: Плай, 1999. – 126 с.
2. Законъ з дня 14 мая 1869, которимъ устанавливаются засады учения дотично школъ народнихъ // Хронологический спись законовь, роспоряжений и пр. котрый помещенъ суть в рочнику 1869 переводовъ вестника законовъ державныхъ для Буковины. – Черновцы, 1870. – С. 372–384.
3. Пенішкевич О. І. Розвиток українського шкільництва на Буковині (XVIII – початок XX століття): монографія / О. І. Пенішкевич. – Чернівці: Рута, 2002. – 520 с.
4. Labinska B. Extralinguistische Erscheinungsvoraussetzungen der Methodik des Deutschunterrichts in der Bukowina (zweite hälfte des XIX jhs.) / B. Labinska // Codrul Cosminului. Universitatea "Stefan cel Mare". – Suceava: Discipline "History", 2016. – Vol. XXII. – № 2. – P. 71–80.

5. Lehrplan für ungetheilte einclassige Volksschulen in der Bukowina (mit ganztägigem Unterricht). – Czernowitz: Verlag des k. k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini, R. Eckhardt'sche Buchdruckerei, 1888. – 13 S.
6. Lehrplan für ungetheilte einclassige Volksschulen (mit Halbtagsunterrichte). – Wien: k. k. Schulbücher – Verlage, Druck von Karl Görischek, 1874. – 9 S.

REFERENCES

1. Zavhorodnya T. K. *Pidhotovka vchyteliv dlya ukrayinskoyi narodnoyi shkoly Halychyny (1919–1939 roky)* [Teaching training for Ukrainian public schools of Galicia (1919–1939)]: monohrafiya / T. K. Zavhorodnya. – Ivano-Frankivsk: Play, 1999. – 126 s.
2. *Zakonъ z dnya 14 maya 1869, kotorymъ ustanavlyvayutsya zasady uchenyya dotychno shkolъ narodnykhъ* [The order of May 14, 1869, concerning the principles of public schools functioning] // Khronolohycheskyy spys zakonov, rosporyazhenyy y pr. kotryj pomeshchenъ sut v rochnyku 1869 perevodovъ vestnyka zakonovъ derzhavnych dlya Bukovyny. – Chernovtsi, 1870. – S. 372–384.
3. Penishkevych O. I. *Rozvytok ukrayins'koho shkil'nytstva na Bukovyni (XVIII – pochatok XX stolittya)* [The Development of the Ukrainian Education in Bukovyna (XVIII-early XX cent.)]: monohrafiya / O. I. Penishkevych. – Chernivtsi: Ruta, 2002.– 520 s.
4. Labinska B. Extralinguistische Erscheinungsvoraussetzungen der Methodik des Deutschunterrichts in der Bukowina (zweite hälfte des XIX jhs.) [Extra-linguistic features of teaching German in Bukovyna (the second half of the XIX century)] / B. Labinska // Codrul Cosminului. Universitatea "Stefan cel Mare". – Suceava: Discipline "History", 2016. – Vol. XXII. – № 2. – P. 71–80.
5. Lehrplan für ungetheilte einclassige Volksschulen in der Bukowina (mit ganztägigem Unterricht) [The syllabus for undivided single-class elementary school in Bukovyna (with a full-time training)]. – Czernowitz: Verlag des k. k. Universitäts-Buchhandlung H. Pardini, R. Eckhardt'sche Buchdruckerei, 1888. – 13 S.
6. Lehrplan für ungetheilte einclassige Volksschulen (mit Halbtagsunterrichte) [The syllabus for undivided single-class elementary school in Bukovyna (with a part-time training)]. – Wien: k. k. Schulbücher – Verlage, Druck von Karl Görischek, 1874. – 9 S.

УДК 377.014.521:37.018.5(477.43/.44)

ТЕТЯНА ЗУЗЯК

zuzyak@ukr.net
кандидат мистецтвознавства, доцент,
Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського
м. Вінниця, вул. Острозького, 32

ДОПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ У ЧОЛОВІЧИХ ГІМНАЗІЯХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

На основі історичних й архівних джерел розкрита історія становлення і діяльності чоловічих гімназій в Східному Поділлі на початку ХХ ст. Проаналізована допрофесійна підготовка майбутніх вчителів у цих навчальних закладах. Охарактеризовані зміни та нововведення у навчально-виховному процесі гімназій. Доведено, що важливу роль у допрофесійній підготовці майбутніх вчителів відіграло введення викладання курсу філософської пропедевтики. Встановлено, що допрофесійна підготовка в чоловічих гімназіях регіону в розглядуваний період мала загалом безсистемний характер й обмежувалася набуттям учнями теоретичних знань, а не їх орієнтацію на майбутню вчительську професію. Показано, що достатня теоретична підготовка, а також організація та проведення позакласних заходів сприяли спрямуванню випускників гімназій на здобуття вищої освіти в університетах або інститутах. Разом з тим неусвідомлення тогочасними громадськістю та урядовцями значення фахової і суспільної діяльності вчительства, недостатня підготовка учнів гімназій гальмували розвиток педагогічної освіти в Східному Поділлі.

***Ключові слова**: Східне Поділля, вчитель, чоловіча гімназія, педагогічна освіта. допрофесійна підготовка, філософська пропедевтика.*

ТАТЬЯНА ЗУЗЯК

кандидат искусствоведения, доцент,
Винницкий государственный педагогический университет имени М. Коцюбинского